

KAIROS

Civilsamhället i ett förändrat politiskt landskap

PROBLEMET

De allra flesta städer och kommuner lägger stor vikt vid att uppnå hållbarhetens tre olika dimensioner, den ekologiska, ekonomiska och sociala. Inom Kairosprojektet uppfattar vi social hållbarhet som ett samhälles förmåga att hantera komplexa samhällsfrågor och att utifrån en sådan förmåga reproducera sig själv som en fungerande samhällsorganism. Denna förmåga formas och upprätthålls av individers delaktighet, möjlighet att förstå sammanhang och känna självtillit. Det kräver att invånarna såväl är faktiskt delaktiga som att de känner sig delaktiga i samhällsutvecklingen.

Utrymmet för olika aktörers politiska och samhällsliga delaktighet ökar genom statens förändrade roll och gradvisa tillbakadragande från det politiska rummet som följer med globaliseringens nya former för samhällsstyrning. Det civila samhällets föreningar, organisationer och sociala rörelser förväntas härvidlag spela en större roll såväl för att tillhandahålla olika typer av välfärdstjänster som den offentliga sektorn tidigare tillhandahållit (service providers) men också som röstbärare åt befolkningsgrupper där skyddet för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter är svagast (voice providers). Denna tendens att statliga välfärdsåtagande ersätts med enskilda organisationers verksamhet märks inte minst inom det internationella utvecklingssamarbetet där alltmer bistånd kanaliseras till olika målgrupper genom den s.k. frivillig eller ideella sektorn (non governmental organisations). Detta blir speciellt tydligt vid humanitära insatser som en följd av att det civila samhällets organisationer och rörelser förväntas ha större kontaktytor med den lokala nivån och lättare att nå ut till målgruppen. En motsvarande utveckling börjar också bli skönjbar i svenska storstadsförorter och bostadsområden där olika värdeburna organisationer blir allt mer synliga. Samtidigt som denna utveckling bidrar till att bygga upp och förstärka det civila samhällets administrativa och tekniska kapacitet skapas också nya beroendeformer inte minst vad gäller finansiellt stöd från stat och/eller privata sponsorer.

Det civila samhället utgörs dock inte bara av summan av enskilda (frivilliga) organisationer och föreningar. Med det civila samhället förstår vi som regel människors kollektiva förmåga att förhålla sig till de olika politiska och ekonomiska handlingar som staten respektive marknaden utför och som påverkar människors liv och livschanser. Det civila samhällets framväxt och funktion kan således bara förstås genom dess relation till staten. På de flesta håll runt om i världen uppfattas det civila samhället stå i ett motsatsförhållande till staten och tvärtom. Det finns en oro för att en stark stat förhindrar framväxten av det civila samhället. Det civila samhället ser i dessa sammanhang sin främsta roll som att bekämpa staten och avslöja dess tveksamma (och ofta korrupta) verksamheter. I en europeisk kontext skall det civila samhället emellertid mer uppfattas som en del av välfärdsstatens framväxt. På samma sätt som staten varit beroende av stöd från det civila samhället för en legitim maktutövning har det civila samhällets framväxt inte bara varit beroende av statens skydd i form av

organisations- och yttrandefrihet utan också i form av ekonomiskt stöd och medfinansiering av olika typer av projektrelaterad verksamhet.

Som framgår av forskningsprojektets övergripande konceptuella och analytiska ramverk så innebär den pågående samhällsomdaningen en gradvis övergång från det westfaliska nationalstatssystemet till ett mer post-nationellt och globalt nätverkssamhälle. Denna övergång gör det samtidigt allt svårare att använda begreppet civil samhälle som analytiskt objekt eftersom det för många frågor inte finns någon klart identifierbar stat att förhålla sig till. Istället har ett antal mer diffusa maktstrukturer bestående av olika parter med olika strävanden vuxit fram och utvecklats på olika nivåer.

Denna begreppsliga diskussion kring hur det civila samhället skall uppfattas återspeglar naturligtvis de förändringar i verkligheten och i människors vardag som följer i samhällomvandlingens spår. Den senare tidens utveckling uppvisar exempel på hur statens tillbakadragande från det politiska rummet, tillsammans med det minskande utrymmet för tillhandahållandet av offentliga välfärdstjänster, medfört att det sociala kontraktet börjar luckras upp. Människors minskade tillit till samhällets institutioner riskerar på sikt att också minska tilliten till varandra liksom viljan att aktivt delta i aktiviteter där sådan tillit skapas. Det sker en polarisering i samhället mellan å ena sidan en marginalisering av individer och grupper och å den andra sidan individer och grupper med mer gynnsamma förutsättningar. Detta riskerar gradvis att lösa upp samhällets sociala sammanhållning och bryta ner det civila samhället.

Det finns en rad olika faktorer som tillsammans med det minskande tillhandahållandet av allmänna välfärdstjänster förklarar de förändrade relationerna mellan stat och det civila samhället och den grund på vilken den sociala sammanhållningen i en europeisk kontext historiskt har vilat.

Den ökade vikten av partnerskap och samfinansiering med den privata sektorn utgör ett exempel på en faktor som uppmärksammas.

Den förändrade rollen mellan stat och det civila samhället kan också förklaras av förändringen av det politiska landskapet i stort. Övergången från industrisamhället med sina produktionssystem (det nationalstatliga projektet) till någon form av global nätverksproduktion (det postnationella samhällsbygget) har medfört behov av mer flexibel produktion och projektanställning som tenderar att luckra upp människors identitet. Det finns tecken på att vi rör oss från en mer kollektiv identitet, där stora berättelser och politiska partier spelade stor roll till mer flytande identiteter, med en mångfald av små och olika berättelser. I en sådan situation börjar partiprogrammen upplevas som för abstrakta och uppifrån styrda. Intresset för traditionella politiska partier avtar och engagemanget i mer nätverksbaserade och sociala rörelser utan hierarki och tydlig ledning ökar. Denna utveckling blir speciellt tydlig för olika ungdomsgrupperingar. Demokratin ställs här inför ett dilemma inte minst till följd av svårigheter att hitta former för ansvarsutkrävning utanför det parlamentariska systemets ramar. Samtidigt uppvisar sociala rörelser problem med sin representativitet och legitimitet. Sammantaget innebär detta en ökad osäkerhet hos den lokala förvaltningen och de politiska beslutsfattarna. Osäkerheten gäller såväl relationerna till det civila samhället i sig som vilka samarbetsformer som det går att utveckla utan att hamna i målkonflikter med den representativa demokratin på vilken beslutsfattarnas maktutövning ytterst vilar.

VARFÖR ÄR DET ETT PROBLEM?

Problemen med det civila samhällets uppluckring handlar om den sociala hållbarhetens förutsättningar och omfattar två olika dimensioner.

Den första dimensionen gäller samhällets desintegration och bristande sammanhållning. När de offentliga institutionerna inte längre når ut till befolkningen visar forskning på hur människor, liksom tidigare under historien, lägger större vikt på att bygga upp informella trygghets- och försörjningssystem i grannskapet, tillsammans med släkt och vänner eller utifrån andra gruppstillhörigheter. Inom antropologin talas det härvidlag i termer av primärgrupper, när människor organiserar sitt vardagsliv med hjälp av mindre och närmare stående "vi-grupper". Ofta utvecklar liknande grupper ett misstroende mot de som inte är medlemmar i gemenskapen (Harding, 2012, Hettne, 2001). Ökade svårigheter för människor till faktisk och upplevd delaktighet i samhället förstärker polarisering och risk för att samhället alltmer glider isär. Ibland uppstår ett besvärande frustrationsgap som en följd av att de förvägras tillgång till sådant som de anser sig ha rätt till som fullvärdiga samhällsmedborgare (Gurr, 1970). För en del unga människor som lever i brist på bostad, arbete och tillräckliga skolbetyg ter sig livschanserna minska och framtiden mörk (Forkby, 2011). Många skuldbelägger sig själva, flera söker hjälp av antidepressiva medel. Några kanaliserar sin ilska över samhällets orättvisor genom våld och kriminalitet (Retzinger & Scheff, 2001). Andra engagerar sig i de ungdomsrörelser som växer fram i olika bostadsområden runt om i Sverige med krav på att "murarna skall rivras". Det finns också exempel på hur vissa söker sig till mer främlingsfientliga krafter och mer auktoritära former för ledarskap. Medan den traditionella partipolitiken söker sig åt mitten genom en så kallad triangulering skapas utrymme för mer radikala politiska grupperingar och rörelser såväl till vänster som till höger.

Den andra dimensionen gäller samhällets kapacitet att identifiera och förhålla sig till komplexa samhällsfrågor. Mänskligheten står inför en av de största samhällsomdaningar i sin moderna historia. Den drivs i samverkan fram av en alltmer omfattande globalisering, förändrade migrationsmönster och en snabb urbaniseringstakt. Stora förhoppningar ställs på den roll som städer kan tänkas spela för en hållbar utveckling. Till följd av den snabba urbaniseringstakten och den ojämna utvecklingen håller samtidigt många medelstora städer på att slitas itu. De befinner sig i ett spänningsfält mellan att kunna spela en viktig roll för en hållbar samhällsutveckling och att utvecklas till slagfält för sociala konflikter. Rörelseriktningen i detta spänningsfält är emellertid politiskt påverkbar. I denna tid av omdaning med sina nya typer av konflikter, sociala spänningar och risk för social oro spelar det civila samhället och dess mångfald av föreningar och sociala rörelser en helt avgörande roll för samhällets förmåga att anpassa sig till förändringarna och för att kunna förhålla sig till och hantera problemen på ett sätt som är socialt hållbart.

DELPROJEKTETS SYFTE

Även om utvecklingen ännu inte medger en entydig definition på hur det civila samhället skall uppfattas framstår det med all önskvärd tydlighet att den pågående samhällsomdaningen med sina komplexa samhällsproblem ställer stora krav på människors delaktighet och förmåga till medskapande. Det civila samhället spelar därför en avgörande roll för den sociala hållbarhetens

förutsättningar. För Kairosprojektet står det också klart att oavsett vilken innebörd som skall läggas i begreppet civilt samhälle består inte detta enbart av väl etablerade föreningar med medlemsregister, stadgar och protokoll förda möten. Även om det är dessa typer av organisationer som krävs för att erhålla ekonomiska bidrag från stat och kommun finns det och växer det i vår tid fram en rad rörelser och organisationer i form av spontana nätverk och gruppgemenskaper utan traditionell organisationsform. Det finns anledning att tro att dessa, i de bostadsområden de verkar, kan spela en viktig roll för att hålla samhället samman i en tid som präglas av ökad polarisering mellan grupper och bostadsområden som ett resultat av att välfärden inte är likvärdigt fördelad till dem som bor, vistas och arbetar i staden.

Inom Kairosprojektet menar vi också att det i den övergångsperiod i vilken vi befinner oss blir viktigt att förstå det civila samhället som någonting mer än dess förmåga att förhålla sig till stat och marknad. Vi antar därför en mer pragmatiska hållning utifrån den flernivåstyrning som börjat råda. Vi uppfattar det civila samhället som människans kollektiva förmåga att i ett socialt sammanhang, som sträcker sig utanför familjen och den närmaste grupp tillhörigheten, förhålla sig till olika beslut som påverkar och formar människors livschanser och vardagsliv. Sådana beslut fattas numera såväl av den lokala förvaltningen med sin offentliga sektor, olika ekonomiska aktörer, nationella statliga institutioner liksom av regionala och internationella regelverk i samverkan. Utifrån ett sådant försök till definition handlar det civila samhället då om människors kollektiva medverkan till samhällets förmåga att hantera komplexa samhällsproblem och skapa förutsättningar för en socialt hållbar utveckling.

Syftet med delprojektet är trefaldigt. Det handlar för det första om att **(1)** kartlägga hur det civila samhället ser ut och är uppbyggt i Göteborg. Det andra syftet handlar om att **(2)** undersöka dess deltagande i det politiska livet och förmåga att påverka politiska beslut. Det tredje syftet handlar om att **(3)** utifrån de erfarenheter som finns undersöka hur det civila samhällets politiska engagemang och delaktighet skulle kunna öka liksom den roll som myndigheter och förvaltning skulle kunna spela för att få en sådan ökad delaktighet till stånd.

GENERELLA FRÅGESTÄLLNINGAR

Hur ser det civila samhället och dess deltagande i det politiska beslutsfattandet ut?

Vilka är de vanligt förekommande hindren för utökad delaktighet?

Finns det exempel på ett mindre synligt och dolt civil samhälle, och om så vilka informella trygghets- och försörjningssystem kan detta vara uppbyggt kring?

Hur kan olika delar av såväl det synliga som det mer dolda civila samhället mobiliseras och stödjas för att en utökad politisk delaktighet skall bli möjlig?

SPECIFIKA FRÅGESTÄLLNINGAR

Hur ser det civila samhället i Göteborg ut idag jämfört med i mitten av 1970-talet under industrisamhällets höjdpunkt när det gäller organisationsform, politiska frågeställningar och förmåga/vilja till politiskt samarbete med andra rörelser och politiska partier?

Hur tar sig det civila samhällets politiska engagemang och deltagande konkreta uttryck?

Vilka metoder används och hur ser kontaktytorna ut, såväl när det gäller horisontell interaktion mellan olika medborgargrupper (bounding) som vertikal interaktion mellan medborgare och beslutsfattare (bridging)? Vad kännetecknar olika initiativ underifrån (som inte initierats ovanifrån) som haft märkbar betydelse på beslutsfattandet och hur skiljer dessa initiativ sig från de som inte haft något inflytande?

Hur upplever det civila samhällets organisationer och sociala rörelser de utmaningar som Göteborgs Stad står inför? Hur ser det civila samhällets organisationer på sina möjligheter till att påverka politiska beslut? Hur ser de på de demokratiska riskerna med den offentliga sektorns ökade behov av samfinansiering och partnerskap med den privata sektorn?

Hur ser det civila samhällets internationella kontaktytor ut och hur återspeglar sig deras regionala och globala nätverksamarbete i deras politiska arbete och i de olika nationella och lokala sammanhang som dess olika rörelser och organisationer är aktiva? Hur aktivt arbetar organisationerna/rörelserna med internationella frågor och hur regelbundet deltar man i internationella möten?

Hur arbetar Göteborgs stad, dess stadsdelsförvaltningar och omkringliggande kranskommuner för att stödja det civila samhällets tillväxt och förmåga att delta i samhällslivet i allmänhet och det politiska beslutsfattandet i synnerhet? Vilken roll spelar och hur säkerställs inflytandet av perspektiv som rör förbättrad folkhälsa, jämställdhet och mänskliga rättigheter i detta stöd?

Hur skulle myndigheter och nivåer kunna anpassa sitt arbetssätt till det politiska landskapets förändring för att ytterligare förstärka tillvaratagandet av den resurs som det civila samhället kan utgöra för en socialt hållbar samhällsutveckling.

På vilket sätt försöker man nå ut till olika mer lösligt sammansatta sociala rörelser som ännu inte tagit form av konventionella enskilda organisationer eller föreningar?

Vad kan göras för att stärka det civila samhällets roll i upprättandet av ett nytt socialt kontrakt? Vilka hinder/begränsningar anser politiska beslutsfattare och den kommunala förvaltningen att de sociala rörelserna bär med sig när det gäller deltagande i det politiska beslutsfattandet och hur tänker de att dessa problem skulle kunna övervinnas?

Vilka konkreta exempel finns det på att det civila samhället bryts ner och att det sociala kontraktet luckras upp? Vilka informella försörjnings- och trygghetssystem finns det exempel på som växer fram när vare sig marknadsekonomin eller statens moderna institutioner inte längre når ut till medborgarna på samma sätt som tidigare (exv. alternativa kreditsystem, arbets- och bostadsförmedling)? Hur förhåller man sig till dem? På vilka sätt försöker man stödja och utveckla dessa system? I vilken utsträckning försöker man bekämpa företeelserna genom att skapa mer formella alternativ och i vilken utsträckning söker man samarbete med de system som redan existerar?